

Tre reaktioner på Henry Ussings »Kirkens Krav« fra 1887

Af Carl Trock

Den 1. marts 1887 afsluttede sognepræst Henry Ussing, Vejlbj ved Århus, pjecen »Kirkens Krav« og sendte den til trykning¹. Det tog kun få dage. Deri anklagede han kultusminister Jakob Scavenius, fordi han ikke klart havde benægtet anklagen fra Ingeman-Petersen² ved valgmødet 28/1 samme år i Store Heddinge for at kirkeministeren gik på horehus. Andre præster havde forud gjort det samme³. Men, svarede Scavenius 25/2 sin gamle mentor biskop P. E. Lind, Aalborg, anklagen var nu gentaget i en pjece, og så var der grundlag for at anlægge sag. Dette gjorde han, og det fik kritikerne til at holde inde for at afvente dommen⁴. Sådan også Sjællands biskop B. J. Fog, der stærkt tilskyndet af sine bispekolleger havde haft samtaler med Estrup, finansminister Nellemann og Scavenius selv og derved i det mindste havde bidraget til sagsanlægget.

Men Ussing var utilfreds med, at en juridisk dom skulle være afgørende, kirkens ære fordrer, at ministeren enten offentligt fralagde sig beskyldningen eller gik af, ellers var kirkens budskab og dens tjenere, præsterne, overladt til spot fra vantro. Ussing havde bag sig anspændelse i næsten en måned. Han havde i kristendomsundervisning på katedralskolen brugt eksempler, der fik den lokale Højrepresse til at anklage ham for majestætsfornærmelse. Omtale af Christian IX og Estrup var ment som ironi, men misforstået af elever og taget for pålydende af bl.a. sønner af en redaktør og biskoppen, Joh. Clausen.

Siden valgdagen var alt om Scavenius godt stof i pressen. 3-4/2 drøftede Folketinget godkendelse af valgene. Fra Stevns forelå klager om misforhold, et forsøg på bestikkelse og valgtryk fra godsforvaltere på herregårde til støtte for Scavenius. Et par venstremænd benyttede lejligheden til angreb på hans moral ved at gengive angrebet fra Store Heddinge. Dette stoppede tingets formand C. Berg: Drejer det sig om private forhold er det ikke tilladt at fremdrage

dem her. Undersøgelse af folketingsvalgs gennemførelse var ikke noget sjældent, men først 31/3 godkendte tinget enstemmigt ministerens genvalg⁵.

Imens var Ussing 7/2 i Kbh. for at forklare sig for Scavenius, som svarede, at han ikke havde troet aviserne i latinskolesagen. De to talte så løsere om et embede i Kbh. ved Kastelskirken, som Ussing påtænkte at søge. Han havde også måttet møde hos biskop Clausen, som sagde, at han ikke havde fået sagen til udtalelse, anledningen skyldtes spørgsmål fra kultusministeriets kontorchef, Jonquières. Bispens påtegning af en ansøgning fra U. viste, at han så alvorligt på sagen. I breve til kolleger skrev han om uhøvisk optræden i en uhyggelig sag⁶. Selv havde bispens måttet værgе for sig, fordi han og Scavenius 6/2 ved Sct. Pauls kirkes indvielse anførte processionen med de hellige kar og Bibelen til kirken, der var biskop Fog også med⁷. Pressen refererede efter partiliniér, ironien i Venstres og socialdemokraternes blade var umisforståelig.

I skolen følte Ussing sig fortrædiget af skolens rektor, som gik til ministeriet med sagen. U. havde lærerne med sig, men han havde påregnet rektors støtte, i øvrigt også bispens. Han overvejede at fordrе satisfaktion. Han fik nu en næse fra ministeriet for sin uheldige ironi, det blev gengivet i Højrepressen, ikke ministeriets øvrige gode ord om hans undervisning.

Mens det endnu stod på udgav Ussing Kirkens Krav. Hvorfor? De andre kirkelige kritikere ville afvente resultatet af sagsanlægget. U. var under pres og noget af en forklaring findes måske i hans erindringer fra 1943 (I 63f). Der står, at skolesagen fik ham til at gå til Estrup, hvad han ikke gjorde, men ikke hvad han gjorde, opsøgte Scavenius for at forklare sig og også talte om forflyttelse med ham. Nagede det besøg ham, så han dels fortrængte det siden hen, og dels måtte skrive sig ud af sit nag ved Kirkens Krav?

Vi ved, hvordan faderen tog pjecen⁸ – nu 41 år efter, at P.G. Lindhardt først tog hele forløbet mellem bisperne og ministeren op – og dermed kender vi også Ussings stilling. Flere arkiver kan nu bruges, og derfor meddeles her I) 3 breve fra Vilh. Beck, Indre Missions formand fra 1881 til sin død 1901, II) 2 breve fra biskop Fog, som efter de ubehagelige møder med ministrene og sagsanlægget bestemt ønskede ro om sagen og III) 1 brev fra den unge biblioteksassistent H.O. Lange⁹, i sit arbejde på vej mod at blive en anerkendt ægyptolog, men ligeså engageret i kirkeligt arbejde, først søndagsskolear-

bejde og nu Midnatsmissionen i Kbh. Her får vi den første kontakt mellem Lange, snart en af de ledende lægfolk i Københavns Kirkesag, og dens kommende teologiske strateg, Ussing.

I

Kjære Pastor Ussing!

Ørslev 7 Marts 1887

Svineri – det er min Mening om den Sag med ét Ord. Min Handlemaade har været, først at henvende mig til Kjøbenhavns Præster for at tilskynde dem til at gaa i Spidsen som de, der havde lettest ved at handle, med Biskoppen i deres Midte og nær til Estrup og Kongen. De erkendte dette og gik til Biskoppen, denne til Estrup 2 Gange, og deraf fulgte *Sagsanlæggelsen*. Saalænge dette ikke var sket, var vi præster berettigede til at skrive, som Rørdam, Nygaard og Brandt have gjort; og jeg havde selv et meget skarpt Stykke til Missionstidende færdigt til at løbe af Stabelen, da jeg fik Bud fra en af Kjøbenhavns Præster¹⁰, at *Sagsanlæggelsen* var sket, samt at yderligere Skrivi af Præsterne *efter denne* ikke vilde blive taalt. Sagen er jo derved ogsaa indtraadt i et nyt Stadium og har faaet en lidt anden Skikkelse, om ogsaa vi vedblivende [ulæseligt] Svineriet. Jeg kasserede saa min Artikel og skrev en ny, som kommer næste Søndag, og som jeg haaber har grebet det Rette i at bie og se, hvad Dommen bliver. Gaar den Ministeren imod, maa der jo gjøres Alvor af at faa ham bort.

Deres Piece har jeg ikke faaet endnu.

Kjærlig Hilsen

Deres hengivne

Vilh. Beck.

Den 18. skal jeg holde Foredrag paa Borchs Kollegium i Akademisk Missionsforening. Saa mindes jeg Dem, som første Gang havde Bud efter mig dér.

Kjære Pastor Ussing!

Ørslev 10 Marts 1887

Jeg er jo naturligvis grundenig med Dem i selve Sagens Objektivitet. Men i Sagens praktiske Side er jeg endnu ikke enig med Dem – men kan jo maaske blive det. Inden Sagsanlæggelsen havde [jeg] skrevet et Stykke i samme Dur som Rørdam og De, men det blev stoppet fra Kjøbenhavn ved Meddelelsen om Sagsanlæggelsen. Saa skrev jeg et andet Stykke, hvori jeg holdt mig til at bie efter Sagens

Afgjørelse; gik den Ministeren med, saa er det dermed forbi – gik det ham imod, maa hele Gejstligheden rejse sig og gaa til Kongen. Men det blev stoppet af en Ven i Kjøbenhavn med samme Besked, som Deres¹¹. Det synes altsaa, at jeg foreløbig ikke er Mand for at samle til et Skridt imod dette excellente Svin. Thi som der siges: vi maa være enige for at kunne gjøre noget.

Min Betragtning er: Kultusministeren er den verdslige Stats Styrelse af Kirken – til ham kan der ikke stilles andre Krav end almindelig borgerlig Ustraffelighed¹², som jo ingen anden Prøvelse kjen-der end Domstolen. Vi have havt lige saa stort kultusministerielt Svineri med Hall og Fischer (som havde 3 uægte Børn med en fraskilt Kvinde).¹³ Men de var ustraffelige for Domstolene. Den Gang gjorde vi intet. Scavenius spiller den samme Melodi, kun med Inge-man-Petersen som Dissonants. Hvad kan vi gjøre, naar han erklæres ustraffelig af Domstolene, komme til ham, [som] spiller Kort med Kongen? Vi kunne skrive gode Piecer – Deres er fortrinlig – men det bliver alt sammen Knips i Lommen. Ja, naar vore Biskopper var andet end Trænkuske, saa de alle 7 rejste sig og sagde: Vi eller Ministeren! Men saadan er de jo nu engang ikke. Kunde dette endda føre til, at Kirken kunde løsnes fra den verdslige Ministers Curativ og faa en mere gejstlig Styrelse af Biskopperne! Dette synger i mit Sind. – De véd, hvor mit [Humør?] da ville være for.

Kjærlig Hilsen!

Deres hengivne

Vilh. Beck.

Kjære Ven!

Ørslev 14 Marts 1887

At Deres Biskop er en »Dukke«, behøvede jeg ikke Præsteattest for.¹⁴ Men det afkræfter jo ikke min Tanke, at Kirkens aandelige Myndighed burde tages fra den verdslige Kirkeminister og lægges i Bispehænder; derfor har jeg den gamle Kirkes Autoritet.

Jeg forstaar Dem saa godt og sympatiserer stærkt med Dem. Men imedens en Bispeerklæring fra samtlige Bisper vilde have den utvivlsomme Betydning, at Ministeren var gaaet, saa har en enkelt Præsts Erklæring slet ingen Betydning overfor ham og slet ingen Virkning i den Retning. Men den kunde, naar den kommer fra en alvorlig Præst, have *en meget skjæbnesvanger Virkning til Søndersplittelse af Kirken*, idet den kunde drage flere efter sig til Frikirkedannelser, medens mange af deres Trosbrødre følte sig forpligtede

til at blive i Folkekirken, deriblandt jeg. Husk paa, at de Hellige vil-
le være i Statskirken under Antikristens Regimente og først træde
ud, naar »Røsten fra Himlen« siger: »gaa ud fra hende!« og det lige
før Antikristen ødelægger den store Skjøge, lige før det 1000aarige
Rige. Derfor beder jeg Dem: nedlæg ikke Deres Embede!¹⁵ og jeg
tør sige: i Jesu og Guds Ords Navn! Det kan være, at De faar Deres
Afsked, det er en anden Sag, men gjør det ikke selv.

Jeg vil gjerne anmelde Deres lille Skrift, men jeg vil umaadelig
nødig skrive, før Dommen er falden. Herren maa sige mig, naar jeg
skal skrive; thi skrive skal jeg.

Deres hengivne

Vilh. Beck.

Herren sagde ikke til Beck, at han i Indre Missions Tidende (IMT)
skulle anmelde U.s pjece, den nævntes i IMT blot som udkommet.
Men 11/9 (IMT 584f) anmeldte Beck en pjece af »r« – jævnlig skri-
bent i IMT – »Om Bispestillingen i den danske Folkekirke«. Den
behandler ikke Scavenius-sagen, men den er vel anledning til udgi-
velsen mener Beck, som skrev: Ved valg af kultusministre tages der
i reglen aldrig hensyn til de kirkelige forhold, de vælges efter politi-
ske hensyn. De kan være fuldstændig vantro, måske en fritænker¹⁶
som der har været eksempel på, »maaske en lastefuld Mand, som er
til Forargelse hver Gang han sætter sit Navn under Anordninger for
Gudstjenestens Ordning eller deltager i Kirkelige Festligheder«, el-
ler en hæderlig mand, men uden interesse for eller forstand på kir-
kelige sager. Han kan være katolik eller jøde, ja muhamedaner og
kirkens »fortvivlede Forfatning« underlægger lovgivningen derom
til den bekendelsesløse rigsdag.

Forfatteren foreslår at flytte kirkens indre anliggender fra mini-
strene over til biskopperne, som de mest velskikkede dertil. Udvor-
tes anliggender, penge og lønninger, udnævnelse af præster forbli-
ver under ministeren, på det sidste bør bisperne dog have indflydel-
se. Det »er ganske i sin Orden« fortsætter Beck, at forfatteren ikke
foreslår at menighederne vælger præster. Da kom sognet til at vælge
præsten, og »Menigheden« er aldrig flertal dér og fik »*aldrig ... no-
gen troende Præst*«, men kom under »det vantro Flertals Valgtyran-
ni«. Og med den magt politikken har i alle forhold, blev der kamp
mellem Højre-præster eller Venstre-præster, mens troende præster
kom »yderlig sjælden« på tale ganske som ved valget af skolelære-

re. Kom der præstevalg, så »kan *Menigheden* sige Farvel til troende Præster«.

I sept. afholdtes også det 2. Bethesdamøde, hvorunder Beck fik – udenfor det egl. møde, hvor der ikke kunne ske vedtagelser – talt mod den tiltagende usædelighed, som truer den opvoksende slægt med at drukne i utugt. Prostitution er et »lovbeskyttet, af det Offentlige kontrolleret Erhverv, ordnet med fast ansatte Skjøger«. Men den Gud, som er over os alle, »er dog vel den øverste Sagkyndige, og han siger til alle Mennesker: »*Du maa ikke bedrive Hor!*« – og derigjennem til alle de Øvrigheder, som jo ere af ham: *I maa ikke beskytte Hor!*« Vi er overbeviste om, at der endnu er så megen sædelighedsfølelse i folket, at det opløfter et tusindfoldigt råb om, at det får en ende, og vi forudsætter at det finder øre i rigsdagen. Det gjaldt også den utugtige litteratur.

Det blev til en adresse til regering og rigsdag, som præster og missionærer blev bedt om at samle underskrifter til. Ved mødet kom de første 260, siden langt flere. Initiativtager var sammen med Vilh. Beck en af kirkesagens betydeligste ledere, professor H. Westergaard¹⁷ (IMT 661ff). Der kom flere adresser – og et par år efter end- og lovforslag.¹⁸

II

20/2 skrev biskop Fog til kolleger, som havde nødt ham til at tage et initiativ, at han var i forhandlinger med ministre og ville forhandle med nogle mere ansete præster. Ingeman-Petersen har udsendt en pjece, hvori han kalder Scavenius kirkens tjener, ja dens primas, men ministeren »er simpelhen Kongens og Statens Tjener«, under hvem kirkens forhold sorterer, efter loven behøver han ikke at tilhøre kirken. Det udelukker ikke, at man må ønske, at han er »ustraffelig efter almindelige Begreber, og ikke gjøre grov Skandale«. De øvrige bisper forberedte en fælles henvendelse til Estrup, Lind mente dog at skylde Scavenius forud at underrette ham derom. Han svarede Lind, at han havde et rent politisk-administrativt embede og kun var statens tjener, af hvem der ikke kan forlanges særlig tro eller følgelig særlig dyd. Just derfor havde han oprettet Kirkerådet. Ingeman-Petersen har nu begået en pjece og nu kan der gøres noget, så der er taget skridt til sagsanlæg. Det kan Fogs optræden have tilskyndet til, Linds brev fik Scavenius først bagefter.¹⁹

Fog havde påtænkt at meddele kollegerne, hvad der var kommet ud af hans forhandlinger, men når sagsanlæg er sket, kan vi ikke dømme om sandt eller usandt, skrev han 26/2. – Nu gjaldt det at dæmpe præsterne mente bisperne, også tidligere kritikere af Scavenius.²⁰

8. Marts 1887

Kjære Pastor Ussing

Først idag modtog jeg Deres Brev med den lille Bog, hvilken jeg allerede havde læst. Jeg takker Dem for de i Brevet udtalte venlige Erindringer om mig fra Dagene, der svandt.²¹ Har jeg været noget for nogen med Hensyn til Guds hellige og salige Rige, da takker jeg Herren derfor som for stor Naade. En saaer, en anden vander, Herren giver Væxt. Om Deres Bog har jeg intet at sige. Thi er De forvisset om, at dens Indhold er lagt Dem for, som De skriver, og som jeg forstaaer det: af den Højeste, saa har jo Mennesker intet at sige ...

[Om 3 prædikener U. holdt i Rom, manuskripter har ligget hos Fog].

Guds Velsignelse med Dem som med os alle.

Deres hengivne B.J. Fog

14. Marts 1887

Kjære Pastor Ussing

Herved sender jeg Dem tilbage de Papirer, om hvilke De har anmodet mig om at meddele Dem mit Raad. Jeg kan intet andet Raad give end et, som jeg desværre ikke tør haabe vil blive fulgt nemlig at De forholder Dem stille, og i øvrigt varetager Deres Embede med Troskab i Sindighedens Aand. Derved vil De bedst vinde den fornødne Agtelse for Dem og Deres Gjerning. De vil nok selv indse, at det ikke tilkommer mig at give Raad i Forhold, der berører Deres offentlige Virksomhed i et andet Stift. Derom maa De henvende Dem til Deres nuværende Foresatte.

Guds Naade være med Dem

Deres hengivne B.J. Fog

III

Sidste brevskriver er biblioteksassistent H.O. Lange, der var stærkt engageret på to felter: ægyptologi og missionsarbejdet i Kbh.

En løserer organiseret, men energisk indsats af et par gårdmissionærer, der på Christianshavn kunne få følgeskab af præsten H.M. Fenger, udviklede sig og fik efterhånden en bestyrelse, hvor grev A. Moltke blev formand. Arbejdet fængslede Lange (7/9 84 83ff), som tillige havde været med i »Foreningen mod lovbeskyttet Usædelighed« (26/10 84 87f) og også tidligt med i søndagsskolearbejde (6/4 82 21, 1/3 85 96). Lange gik også med i gårdmissionen, der blev til en voksende Midnatsmission (10/1 86 121ff).²² Han så herunder stor godgørenhed, det var ofre af overflod (21/3 86 126), men indså også at socialismen i sin daværende form kun lod sig bekæmpe, hvis menigheden gav socialisterne ret, når de stemte overens med skriften (6/6 86 131). Ussing mente, at arbejdet kunne danne grundlag for en »levende Lægmandsmission« i Kbh., men det var ved at splittes, da især bestyrelsen ønskede Midnatsmissionen under Kbh.s indre Mission, det var Lange imod, præsterne fik da kontrollen, sådan også Har. Westergaard og stud. teol. P.M. Larsen. Udfaldet blev, at der skulle være det nøjeste samarbejde mellem parterne (26/9 86 140).

I brevene hjem skrev Lange 7/11 86: »Jeg kjender Skoler, hvor man springer det sjette Bud over i Religionsundervisningen; der er Præster, som ved deres Konfirmationsforberedelse gaaer hen over det med en Harefod« og der er forældre, som forholder deres børn Bibelen, fordi den taler »om Hor og Uterlighed. Det er en falsk og usund Uskyld ... thi den er vaabenløs« (142). – 6/2 87 nåede Lange til Ingeman-Petersen og Scavenius, for der tales ikke om andet herovre. »Præsterne har været feige; de har tordnet mod stakkels Sjouere, som bankede deres Hustruer, men en saadan Mand som Scavenius har de samme Præster bukket for og spist og drukket hos. Og nu skal Scavenius overvære Indvielsen af Paulskirken i Aarhus«. I menigheden i Kbh. er der ikke lidt røre, alle vegne venter man, at præsterne henvender sig til kongen for »at faa Forargelsen, Scavenius, fjernet ... men de mangle Mod«. Der kommer et stort møde i Bethesda, hvor H. Westergaard og pastor Stein skal tale om politiets håndhævelse af sædeligheden (150f). 13/2 fortsatte Lange: Ved kirkeindvielsen var Scavenius tilstede som kirkens overhoved, og to bisper fandt sig roligt deri, »det er dog en ligefrem Udfordring af Menigheden?« 19-20/2 hed det om det store offentlige møde: Westergaard anklagede politiet for at vække forargelse ved »at understøtte Lasten og beskytte Synden, hvorimod de forfulgte Mid-

natsmissionen«. 5-6/3 skrev Lange: Højreblade forsvarer Scavenius, for det er en privat sag, hvordan han lever, og kommer ikke kirken ved. Præster rykker nu ud og kræver ham fjernet, sidst pastor Ussing, »hvis Piece udkom i dag; han stiller Sagen frem som en Samvittighedssag for ethvert troende Medlem af den danske Folkekirke«.

Kjære Pastor Ussing!

Kjøbenhavn d. 19. Marts 1887

Jeg har i denne bevægede Tid faa[et] Underretninger fra Dem af og til gennem Christiansen²³ i Bethesda, og med inderlig Deltagelse har jeg hørt om den ægte kristelige Situation, hvori De er kommen: at man privat og paa Tryk saa at sige forfølger Dem og lægger Dem det [til] Last, som er Deres Fortjeneste. Herovre er vi en lille Kreds, som beder for Dem at Herren vil bevare Dem i Frimodighed og Fortrøstning til, at hans Sag er værd at kæmpe for og værd at lide for.

Det er en fortvivlet Tid for Guds Menighed, og vi, som paa Midnatsmissionen kæmpe for det sjette Bud, faa det allermest at føle. I den første Tid efter Interpellationen var Besøget i Utugtshusene forbausende ringe, men saasnart den »anstændige« Presse gav Parolen: »det er en privat Sag, som ikke kommer nogen ved!« saa strømmede Mænd i Massevis til Bordellerne, og Nat efter Nat høre vi Folk sige: »Kirkeministeren kommer jo ogsaa saadanne Steder, og med Undtagelse af et Par Stykker synes jo alle Danmarks Præster at være glade ved ham«. Skjøgerne i Farvergade gaa paa Gaden og raabe det ud for alle Vinde, at Scavenius har været hos dem, osv.

Hvorledes skal vi kunne føre Kampen mod Utugten paa Midnatsmissionen, naar det, som vi bekæmpe og modarbejde, under Præsteskabets Tavshed udøves paa højeste Steder og sanktioneres af en demoraliseret Presse? Hvorledes skal jævne Medlemmer af den danske Folkekirke i Længden kunne fastholde og bevare en sædelig Harme over Utugten og vedligeholde en stadig Kamp imod den, naar Statens Tilsynsmand med Kirken, som giver Menighederne deres Præster og skal varetage deres Interesser, ikke kan rense sig aabent og ærligt for en saa graverende Beskyldning, som der blev fremsat i Store Heddinge? –

Selv om Scavenius er uskyldig, hvad han utvivlsomt ikke er, saa har han dog begaaet en Forbrydelse mod Kirken ved at lade Forargelsen brænde sig ind i de troendes Sind i Tiden fra d. 28. Jan. til d. 26. Febr.; hvis han med Lethed kunde rense sig, hvorfor gjorde han

det da ikke? Hvis han aldrig har været paa Horehus eller hos offentlige Skjøger, hvorfor anlagde han da ikke strax Sag? Om han var paa de Veje den 28. Oktbr. 1885²⁴ eller ikke, gjør sikkert mindre til Sagen, saa har han dog ved sin maanedlange Taushed tilstaaet, at han har været der ved andre Lejligheder.

Vil Danmarks Præster virkelig underskrive, at alt er, som det skal være, at Forholdene i ethvert Tilfælde ikke ere værre end at man overmaade godt kan finde sig i dem? hvorledes kunne Præster, som have tiet stille overfor Ministeren – for ikke at tale om dem, som aabent have forsvaret ham – kunne tale med Myndighed mod simple Folks Utugtssynder? De kunne jo risikere, at de fik til Svar: »Sig det til Kirkeministeren, hvis du tør for Embedets og Levebrødets Skyld.«

Jeg og andre Venner herovre have virkelig alvorligt overvejet og overvejer endnu, hvorvidt det er forsvarligt at blive i Folkekirken og derved anerkjende den for den relativ mest fuldkomne Form for Guds hellige almindelige Kirke. Den danske Folkekirke rummer de Tusinder af Skjøger og Horkarle, som den har døbt, konfirmeret og maaske fører til Herrens Bord, den ledes af en Mand, som ikke kan rense sig for Beskyldningen at være en Horkarl; ikke sandt? vi kunde have godt af at erindre Herrens Ord: »En liden Surdeig gjør den ganske Deig sur«. Ja, under denne Situation, som vistnok skal vare længe, breder Raaddenskabens sig med rivende Fart; nu siges det aabenlyst, hvad der før kun har været hvisket i Krogene; nu begynde vi at faa Øjnene op for, hvor usselt det Samfund er, som vi leve iblandt, hvor ussel vor Kristendom er, hvor mange Synder vi have at gjøre Bod for, hvor meget vi trænger til Lys og Kraft fra Himmelen for at Guds Folk skal kunne bestaa paa denne onde Dag og engang hisset paa den store Dommens Dag.

Imidlertid, hvad der end skeer, hvor dybt vi end skulle ydmyges, saa maa vi ikke forsage, og heller ikke i vor Kamp for Sædeligheden. Jeg forbereder i denne Tid et nyt Foretagende i den Retning, nemlig en Række »Flyveblade fra Midnatsmissionen«; de skulle udkomme med uregelmæssige Mellemrum i Numre paa et Ark eller halvandet; man kunne jo sikre Aarsabonnenter et Minimum af 10 Ark om Aaret, Abonnenter paa kirkelige Blade vilde kunne faa det til nedsat Pris; men desuden skulde hvert Nummer sælges særskilt i Boghandelen og ved Indre Missions Udsendinge. –

Programmet skulde være paa Grundlag af Guds Lov og Evangeli-

um at arbejde for Hævdelsen af Guds sjette Bud saavel i den enkeltes Tanker, Ord og Liv, som i Statens og Samfundets Love og offentlige Orden; en særlig Opgave vil det blive at sætte Menigheden i Gang med Sædelighedsarbejdet paa alle Punkter, at arbejde paa Oprettelsen af Ungdomsforeninger til Sædelighedens Bevarelse og Fremme (»hvide Kors«),²⁵ at give Folk Agitationsvaaben i Hænde ved forskjelligartede Artikler. Vi vilde der ogsaa kunde levere Oversættelser af de bedste »hvide Kors« Traktater.

Kjære Pastor Ussing! Jeg troer paa Forhaand at vide, at de vil understøtte dette Foretagende ikke alene ved at arbejde for disse Flyveblades Udbredelse, men ogsaa ved Bidrag til deres Indhold; uden virksom Understøttelse fra Sædelighedsvenners Side kan vi ikke sætte Foretagendet igang. Vi trænge til alvorlige Artikler om Usædelighedens forfærdelige Betydning for Vantro og Fornægtelse, om Forholdet mellem Drukkenskab og Utugt, om det sjette Bud[s] Stilling i Opdragelsen og i Skolen saavelsom i Søndagsskolen, om Ynglingsforeningernes Opgave og Pligter med Hensyn til Sædelighedsarbejdet, om en hel Række Forhold herovre i Kjøbenhavn, som undergrave Sædelighedsbevidstheden, f. Ex. Fabrikspigers og Syppers Erhverv, Beboelsesforhold, Luxus osv., om Kristendommens Fordringer til Sædelighed i Modsætning til Vantroens, om Arbejderens Forhold til Prostitution og Sædelighed, om Ændringer i bestaaende Love og Politivedtægter osv.

Jeg forhandler med Midnatsmissionens Bestyrelse om, at den skal paatage sig Udgivelsen, hvilket den sandsynligvis nok gjør. Saa vil jeg henvende mig til en Del Mænd om Støtte ved Bidrag af Artikler, og til den Tid vil jeg ogsaa bede Dem om at arbejde for Medarbejdere til vore Flyveblade.

Venlig Hilsen til Deres Hustru. Herren styrke og oplyse Dem i denne svære Tid!

Deres hengivne H.O. Lange

20/3 87 skrev Lange hjem: »Hvor er det dejligt, at Herren har givet en Mand som Ussing Naade til saaledes at vidne, det er en stræng Tid for ham; jeg skrev til ham igaar; det er egentlig underligt, vi kjende jo kun hinanden af Omtale. I Paasken maa jeg sandelig besøge dem ude i Vejlbj«.

Lange fik sit problem med Scavenius, men klarede det pænere end Ussing, brugte Herrens ord som en skriftklog – eller om man vil

– forenede sine lidenskaber, Skriftens bud med hensyn til ægyptologien: Han havde fået bevilliget støtte til en rejse til Berlin for at arbejde med papyrus og indskrifter, han ville dog også besøge missionsvenner der for at høre om deres arbejde. »Det er meget mærkeligt, at et Menneske saaledes faaer første Gang, han søger«, skrev han 17/4. 23/4 fortsatte han: Det ville for en anden gangs skyld være klogt at takke Scavenius. På en måde »vilde det ikke være mig van-skeligt, thi det er ikke i hans Egenskab af Kirkens Minister, at han har givet mig Stipendiet«. 1/5 sluttedes derom: »Paa Onsdag gaar jeg op til Scavenius og takker for Stipendiet (se Romerbrevet 13. Kap. 7. Vers)«. ²⁶ – Det lyder i den da gyldige »reviderede Oversættelse af 1819«: »Betalder derfor Alle, hvad I ere dem skyldige: den, som I ere Skat skyldig, Skat; den, som Told, Told; den, som Frygt, Frygt; den, som Ære, Ære«.

Noter

1. Jfr. Kirkehistoriske Samlinger (KhS) 1999 173-214 om Henry Ussing, hans ansøgninger om embeder fra 1887 og senere udnævnelse til Jesuskirken, hvor især faderen J.L. Ussings arkiv i KB benyttedes. Mens den i RA beroende del af H. Ussings arkiv her er betydningsløs, anvendes den i KB foreliggende del af HUs arkiv, Tilg. 400. – Af litteratur er især anvendt P.G. Lindhardt »Kirke, stat og borgerlig moral« Jyske Samlinger 1958 97ff (i det flg. JyS), Sigurd Rambusch Jakob Scavenius 181ff, 185-190 (Cit. Rambusch) Aarhus 1988.
2. Ingeman-Petersen, grosserer, hans navn er uanset forskellig stavemåde fastholdt som han selv angav det i pjecen En Redegjørelse i Anledning af Interpellationen i Storehedinge Kbh. 1887. Den nævntes »tilsendt Gejstligheden, D'Herrer Folke- og Landsthingsmænd samt Pressen«.
3. Thomas Rørdam Folkekirken og dens Stilling i Øjeblikket Kbh. 1887 (afsluttet 21/2). Heri hed det bl.a., når Scavenius kan rense sig med et ord, har man ikke lov til at tie til hans tavshed. Spørgsmålet er brændende for bisper og præster. Vist prædikede biskop Clausen mod hor og utugt ved kirkeindvielsen i Århus efter at Scavenius i spidsen for den gejstlige procession var gået ind i kirken. Ministeren burde være afvist eller blevet borte. I Dansk Kirketidende (DKt) 20/2 skrev en anden moderat grundtvigsk præst L. Nyegaard mod ministerens og kirkens færd og den ansete grundtvigske præst C.J. Brandt tilføjede: »Forargelsen er stor og vidt udbredt og lader sig ikke tie bort«.
4. DKt Brandt skrev, at efter sagsanlægget var der ikke grund til gejstlig optræden, støtte til Nyegaard fra flere præster kom da ikke i DKt.
5. Rigsdagstidende 1886/87, Folketingets Forh. 1163ff. Bergs indgriben 1208f; den enstemmige godkendelse af Scavenius' valg 30/3 3590-98 jfr. Tillæg B 1935ff.

6. Til Swane 23/2: Ussings uhøviske ord og optræden i latinskolen er en uhyggelig sag, JyS 106.
7. Clausen i DKt 27/2: Løse beskyldninger kan ikke begrunde, at kirkedøren spærres for noget menneske, »der ikke kommer for at nyde Alterens Sakramente, men kun for at overvære en kirkelig Højtidelighed«, så bispens mente at have handlet ret i »den kristelige Sindigheds Aand«.
8. Faderens reaktion på Kirkens Krav fremgår til dels af sønnens svar til ham 9/3, KhS 1999 208. Nu er der i Henry U.s arkiv i KB et sirligt skrevet brev fra ham, dateret 5/3. Det ligger blandt koncepter, og burde følgelig ikke være afsendt? Heri skrev Henry U. og takker faderen for brev. Han vil ikke begå dumheder og begynde en offentlig fejde om latinskolesagen, véd dog ikke hvad han vil der; de andre lærere synes, også for deres skyld, at der skal noget til. (Det blev en trykt skrivelse til U.s disciple. (– Men dertil har HU ikke tid for »Kirkens større Spørgsmaal«, hedder det videre: Dette brev får I sammen med et lille flyveskrift fra forlæggeren. Hvad I mener om det »véd jeg ikke for vist«, men tror ikke, at Dagbladets modbydelige artikler om Th. Rørdam og de andre »øve Indflydelse i eders Kredse. Men her for os, der skulle arbejde i Kirkens Tjeneste, en Forargelse, som baade troende og vantro ikke kunne komme over«. Tier vi, ser det ud som gør vi nar »ad hele vor egen Gjærning«, ja »erklære det for Humbug« om vi tav. HU havde overvejet, hvad det kunne betyde for ham – »skjøndt jeg dog endnu vil tro, at vor Kirke kan taale Sandheden og Guds Lov – men kunde mit Embede komme i Fare ved en lumpen Bagvadskelse, saa er jeg ikke bange for at miste det i Sandhedens Tjeneste. Det vil være mig det tungeste, om I derhjemme ikke vilde forstaa mig«; men jeg stoler på at forståelsen da engang vil komme. – De følgende breve er fra HUs arkiv i KB.
9. H.O. Lange se Kamma Struwe Kirkerevolution i 1890'erne 67ff. Kbh. 1995 (citeres K. Struwe), Elith Olesen De frigjorte og trællefolket 227ff, samt KhS 1999 209.
10. Formentlig missionsmanden Chr. Sørensen, præst ved Garnisonskirken 1879, sognepræst 1888. Biskop Swane havde om ad stiftsprovst Fr. Zeuthen, Viborg søgt at dæmpe Beck (JyS 114).
11. Når Beck var så føjelig kan det skyldes, at han meget vel erindrede eller var mindet om, at Indre Mission i 1881 var meget nær en ministeriel indgriben i dens arbejde (KhS 1995 114) og også sin stærke formaning til I.M.s venner om at holde sig fra politik, der kunne splitte arbejdet og dertil hans: »Guds Ord kræver aldeles ufravigeligt at ære Kongen og lyde Øvrigheden, hvordan saa Øvrigheden er« (IMT 13/9 85). Men H.O. Lange skrev 2-3/4 87 om Becks udmærkede ord ved et møde i Kbh. om staten, der vil have kirken til at være et artigt stille barn på skolebænken, og det spektakel den tale havde voldt fra præsterne, nu tier Beck til skandalen og han har »indtil denne Dag siddet som et artigt Barn paa Skolebænken«, H.O. Lange, En mindebog ved P. Helweg-Larsen 136f Kbh 1955. (Citeres Langes minde).
12. Citerer Beck her »vennen« fra Kbh. med ord af biskop Fog jfr. JyS 104, hvor Fog skriver sådan. Tilsvarende skrev Scavenius tilbage til Lind og mindede ham om, at bisperne skyldte ham taknemlighed. »Just« fordi der ikke af en kulturminister kunne fordres bestemt tro, følgelig heller ikke »særlig kvalificeret

Dyd« havde han gennemført kirkerådet, ellers »kunde denne Institution godt være undværet« JyS 110f. – Om oprettelsen af det Kirkelige Raad med de 7 bispes og 1 teol. og 1 jur. professor og dets kompetence se KhS 1995 127ff. Bortset fra følgeslutningen, at særlig dyd ej kan fordres, så havde Scavenius under forespørgselsdebatten 16-17/11 83 om rådets oprettelse sagt det samme: Kirkens minister er »en verdslig, politisk Personlighed«, der ikke behøver at tilhøre folkekirken, hvorfor det er naturligt, at han får et sted at henvende sig om indre kirkelige forhold, KhS 1995 133.

13. Halls »svineri« er mig ubekendt, Fischers omtaler Ib Gejl i forordet til J.C.H. Fischers politiske Dagbøger VII ff. Her også om det tidlige mellemværende mellem Beck og Fischer, Århus 1966.
14. Henvises her til Clausens indlæg i DKt, se note 7.
15. Har Ussing til Beck og i det samtidige brev til Fog truet med at nedlægge sit embede?
16. Beck havde i Slagelse Fischer som religionslærer og omtaler ham i Erindringer fra mit Liv som »Fritænkeren«, s. 10. Kbh. 1900. Fischers svar til Harald Holm juni 1880 må forstås sådan, at han ikke opfattede sig som kristen, se KhS 1981 95.
17. H. Westergaard se Torben Christensen i KhS 1976 292ff. og K. Struwe 69ff. og 91ff. om Kirkesagen.
18. JyS 99 og Paul Holt Indre Mission gennem 100 år 670. Kbh. 1961. Becks og Westergaards adresse afleveredes også til Rigsdagen, det meddelte fx Landstingets formand og oplyste, at den var fremlagt i læsesalen. – Folketingssamlingen 1889-90 behandlede prostitutionen, Christensen-Stadil, indvalgt 26/1 90, var i udvalget derom og refererede derfra, synspunkterne var uforenelige og flertallet var ikke »sædeles arbejdsivrig«, til Berg 10/4 90 RA. Samlingen derefter ville den nu udskilte Bergske gruppe hævde principielle standpunkter, blandt dem som det 7. og sidste »Ophævelse af offentlig Prostitution«, Venstres parti-protokoller 7a, »Det rene Venstre 1890-92«, møde okt. 1890, RA. Det øvrige venstre flertal sigtede med lovforslag mod stort forlig.
19. Rambusch 186.
20. Brandt skrev i DKt om præsters indlæg, der ikke bragtes efter sagsanlægget, bl.a. véd Aarhus Amtstidende 16/3 87, at præsterne på Mors var enedes om at henvende sig til biskop Lind, for at bevæge ham til på højere steder at søge Scavenius fjernet.
21. Fog havde konfirmeret Ussing. I sine erindringer skriver denne: Fra min »Konfirmation husker jeg ikke saa meget«. Alligevel lærte jeg »sikkert i den Tid« (1870-71) dybere at forstå Fogs prædikener. Deraf sidder et og andet fast den dag i dag, da et enkelt Guds ord gerne kom til at stråle i mit hjerte lang tid derefter. 1887 kan Ussing have husket mere end da han 1939 skrev Min Livsgering som jeg har forstaaet den I 17f.
22. Her citeres Langes minde ved angivelse af datoer for brevene hjem og sidetal. Om Midnatsmissionen se Paul Holt Nød dem, om Københavns indre Mission 70ff. 84f. Kbh. 1940 og samme Indre Mission gennem 100 år 669ff. Kbh. 1961.
23. Chr. Christiansen (1843-1913) fysiker, siden professor, gift med Langes søster.
24. Den dato, hvor Ingeman-Petersen havde set Scavenius på gale veje, hvad han

ifølge sin pjece meddelte Estrup og denne svarede: »Tak for Meddelelse i Brev af 29de, som skal blive benyttet« Jfr. Rambusch 185. – 30-31/1 86 havde Lange skrevet hjem om Nattemissionen. Dernæst gik han over til politik, der regeres nu også uden provisorisk finanslov. »Saa er der vor Kirke-Minister Scavenius, han er en Forargelse for den kristne Menighed«. I det sidste må Lange være vendt tilbage til erindringer fra Midnatsmissionens arbejde 123.

25. »Hvide Kors« var »Sædelighedsforening for unge Mænd«, oprettet efter udenlandsk forbillede bl.a. af Westergaard. KhS 1976 297.

26. Langes minde 155ff.